

benim gözüme. Herkes normalini yaparken bir sömürge ulus gibi davranmak hoş görünmedi bana.

Diller, gerekliliğin karşısında kelime üretilerek gelişir. Bu dünyanın her yerinde böyledir. Goethe, Almanya'nın büyük şairi, Faust'u yazdığı zaman on dokuz yaşındaymış. Ve Faust'un her tarafı, ama her tarafı Goethe'nin uydurma sözcükleriyle dolu. Ama bu uydurma sözcükler şu anda Almancanın kullanılan sözcükleri. Bir örnek daha: Oktay Sinanoğlu var. ABD'de Yale Üniversitesi'nde çalışmıştır. Bu işe meraklıdır. Dolayısıyla işbirliğimiz, görüş alışverişimiz olmuştur. Bundan ötürü tanım. Kendisi İngilizcede, kendi dilinde, yani "fiziksel kimya" alanın-

da İngilizce terimleri uyduran adamdır. Bütün dünya, bütün İngilizler, Oktay Sinanoğlu'nun uydurduğu terimleri kullanıyor. Çünkü ilk defa o kavramı o gösterdi. Örneğin makine mühendisliğini ele alalım iş olarak. Bence bu alanda iki türlü mühendis vardır: Birisi makineyi bilir, ama çalıştığı uzun yıllar boyunca makineye bir dişli bile ekleyememiş bir insandır. Diğeri ise bir tek de olsa dişli ekleyebilmiştir. Bunlardan ikincisi olmak gerekli kendi alanında. Üretmeli, bir şeyler katmalısınız çalıştığınız alana. Demin verdiğim örnek gibi başkaları da var, örneğin Tuncer Ören, simülasyon (benzetim) alanında çalışır. Kanada'da yaşar. Altı, yedi dili çok iyi bilir.

Türk olmasına rağmen bu alanda-ki İngilizce terimlerin birçoğunu o standartlaştırmıştır...

Dil bir üretim işidir. Yabancı dildeki terimlerin Türkçe karşılıklarını üretmek gerekir o kelimenin geniş kitlelere mal olması isteniyorsa. Kelime tutar ya da tutmaz. O bir süreç işidir. Ama üretilmesi, en azından denenmesi gereklidir. Bunu da o alanın yeterli kişileri yapmalıdır. Yapabilmeleri için de yabancı dildeki kelimenin Türkçe anlamını özümlemeleri gerekir. Bundan sonra iş kullanıma kalıyor. Bilim herkesin malı olmalı bana göre. Gelişmenin ana koşullarından birisi, belki de en temel koşulu budur.

Röportaj: Kadir Güleç

İSKENDER SAVAŞIR:

"Yapılabilecek tek şey, tartışmalı terimleri 'serbest dolaşım'a bırakmak. Nasılsa eninde sonunda karar verecek olan, kullanıcıların çoğunluğu..."

Bilgisayar terimlerini Türkçeleştirirken benimsenmesi gereken genel tavir ne olmalıdır?

Bu soruyu cevaplamaya, sorunun aslında bu genel şekliyle cevaplandırılmayacağını söylemekle başlayayım. Dil hakkındaki genel tavırların, bilgisayar terimlerini ya da herhangi bir başka teknik alanın terimlerini- karşılamaya çalışırken, insana çok iyi bir kılavuz olabileceğini düşünüyorum. Dahası, böylesi konularda, dil hakkındaki genel tavırları ilke edinmenin, "özeleştirme" ya da "yaşayan Türkçe"den yana olmanın, olsa olsa bir özensizliğin ifadesi olacağını düşünüyorum.

Özen, her tek durumda tek tek kelimeler, ifade tarzları ve kav-

FOTOĞRAF HALUK EVGIN

ramlar üzerine düşünmeyi, her biri hakkında ayrı ayrı kararlar vermeyi gerektirir. Çünkü kelimeler üzerine düşünmek, hiçbir zaman 'sadece' kelimeler üzerine düşünmek değildir. Böyle bir düşünce süreci, çoğunlukla kelimenin işaret ettiği ve parçası olduğu hayat alanına ilişkin çetrefil bazı kavramsal/kurumsal konular hakkındaki inanç ve tercihlerimizi de açıkseçikleştirmemizi zorunlu kılar. Bunu yapmak yerine, bu kararları hazır bir genel tavırdan, özeleştirmeceilikten türetmeye çalışmak, olsa olsa kolaycılıktır.

Örneklere çalışayım: "Öz Türkçe" diye anılan kelimeler konusunda ben büyük ölçüde 'ılımlı',

hatta 'muhafazakar' olduğum halde, **memory** karşılığı olarak "hafıza"dansa "bellek" demeyi tercih ediyorum. Bunun sebebi, insan hafızası ile bilgisayar belleği arasında var olduğuna inandığım farklar. Amerikalılar gibi ikisini de aynı terimle karşılamak zorunluluğundan kurtulmak için "bellek" kelimesine başvuruyorum.

Denebilir ki, ikisi arasında bir ayrım gözetmek istiyorsam, ('bellek(2)')nin yanı sıra, sırf insan hafızasından söz etmek için ('bellek(1)') diye yeni bir kelime daha uydurabilirim. Ama işte bence tam da insan hafızasını bilgisayar belleğinden ayıran farklar, benim hafıza için böyle rasgele bir kelime

uydurmanın önündeki engeli oluşturuyor. Bilgisayar belleğindeki bilgiler, ne zaman kaydedildiklerinden, kaç kere ve hangi amaçlarla çağrılmış olduklarından tamamen bağımsız olarak var olurlar. Başka bir deyişle, bellekte saklı bilgi, her çağrılışında aynı bilgidir. Bu yüzden o bilgiler "hatırlanmaz", onlara "erişilir".

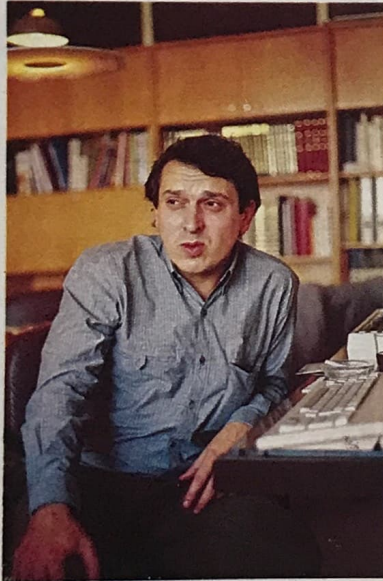
Oysa, 'hayati' bütün kavramlar gibi, hafıza kavramı da nasıl adlandırıldığı, hangi yöntemlerle 'kodlanmış' olduğunun izlerini taşır; içinde kullanıldığı ortamların önemine göre, az ya da çok değişir. Türkçede hafızanın anlamı, hakkında (bu kelimelerle) "Hafızayı beşer nisyan ile maluldür" denmiş olmasını da içerir; hafıza, başka şeylerin yanı sıra, "nisyan ile malul olan şey"dir. Onu "bellek(1)" gibi herhangi bir terimle karşılayamamam, biraz da bu yüzden: O nisyan ile malul olan şey olmayacaktır. Doğal dilleri yapay dillerden ayıran önemli özelliklerden biri, kodlama sistemi ile kodlanan arasında mevcut olan yakın ilişki olduğundan, "hafıza"yı "bellek(1)" diye adlandırmakla, aslında hafızanın insan hayatındaki yerinden vazgeçmiş, "bellek(1)" diye yeni bir meleke icat etmiş olurum. Bu yeni melekenin işleyişi, şaşırtıcı bir şekilde bilgisayar belleğinininkine benzeyecektir. Bu yüzden, insan hafızası ile bilgisayar belleği arasında "Öz Türkçe" iki terimle bir karşıtlık yaratmaya kalkıştığım anda, zaten insan hafızasını bilgisayar belleğinden ayıran en önemli farklardan bazılarının aslında mevcut olmadığı görüşüne teslim olmuş olurum.

Kuşkusuz, bütün buraya kadar saydıklarım, doğrulukları hiç de apaçık olmayan, tartışmaya açık görüşler. Benim vurgulamak istediğim, bu tartışmanın bağlamının "özleştirmek mi / özleştirmemek mi" gibi bir sorunsalla sınırlı kalamayacağı... Bilgiişlem bağlamında **memory**'nin "hafıza" ile mi, "bellek" ile mi karşılanması gerektiği konusunda tartışmak isteyenler, aynı zamanda insan hafızası ile bilgisayar belleği arasındaki fark ya da benzerlikler hakkında, insan hayatında hafızanın tuttuğu yer hakkında, dil/hafıza, yapay dil/bellek ilişkileri hakkında da tartışmak durumundalar.

Bütün bunlar, insanların dil ve kelimeler hakkında genel bazı tercihleri olmamalı, şeklinde yorum-

lanmamalı. Aksine... Üstelik kimi durumlarda karar vermek için, elimizde bu genel düzeydeki tercihler dışında bir ölçüt de kalmayabilir.

Yine bir örnek vereyim: Geçenlerde yeni tanıştığım biriyle **register** hakkında konuşuyorduk. Ben kavramı, uzunca bir süredir yaptığım gibi, "sicil" terimi ile karşılıyordum. Üniversite (galiba Hacettepe) çıkışlı arkadaş ise "yazmaç" ile... Benim gerekçem, teknik kavramları, elden geldiğince gündelik hayatta karşılığı olabilecek analoglardan hareketle adlandırmayı genel olarak tercih etmemdi. O ise, belli bir konu üzerinde uzun bir süredir çalışmakta olan uzmanlar, kendi içlerinde bir gelenek oluşturmuşlarsa, buna saygı gösterilmesi gerektiğini söylüyordu. **Register** konusunda birbirimizi ikna edemedik, ama bence her ikimizin de aynı derecede meşru bir gerekçe vardı.

FOTOĞRAF HALUK EVGİN

Boyle durumlarda yapılabilecek tek şey, her iki terimi de bir süre için 'serbest dolaşım'a bırakmak. Nasılsa eninde sonunda karar verecek olan, kullanıcıların çoğunluğu... Eğer onlar, **register**'in işlemlerinin sicillemeyi yeterince andırıldığını düşünürlerse, onu; yok, bu işlemlerin "yazma"nın tuhaf bir türü olduğuna karar verilerse "yazmaç"ı tercih edeceklerdir (Ama korkarım, **register** söz konusu olduğunda, İngilizce terimin kendisini kullanma yolunda hatırı sayılı bir mutabakat oluşmaya başladı).

Bütün bu verdiğim örnekler, bütün dilsel konuları sürekli olarak dil-dışı bir alana havale etmek istiyormuşum gibi bir izlenim yaratabilir. Oysa kastım hiç öyle bir şey değil... Bu muhtemel izlenimi dağıtmak için son bir örnek üzerinde, doğrudan doğruya dilbilgisel bilgilerin hesaba katılmasının gerektiği bir örnek üzerinde durayım: "Bilişim" kelimesi. Anladığım kadarıyla, kısmen "iletişim" kelimesi ile paralellik kurularak türetilmiş. Her iki kelime de bulunan "-ış" eki, Türkçede karşılıklı ekidir ve "iletişim" kelimesinin anlatmak istediği şeye, iki insanın mesaj, ileti alıp vermesine, karşılıklı olarak iletişim faaliyetinde bulunmalarına tamamıyla uygundur (Ama "-ış" eki, mesela "kitle iletişim" terimine hiç de uygun değildir. Kitle iletişim araçlarının yaptığı, tam da iletişime içkin olan karşılıklılığı ortadan kaldırmaktır. Üstelik "kitle iletişim"i "kitle iletişim" diye adlandırırken yapılan bu dilsel yanlışın, şimdide kadar tartıştığımız örneklerin aksine, hiç de masum olduğunu sanmıyorum).

Gelelim "bilgişim" kelimesine... Kendimi ne kadar zorlarsam zorlayayım, bilgisayar kullanımının ya da bilgisayarın çalışma sürecinin hiçbir anını, "karşılıklı bilgilenme (bilgi edinme ya da üretme) faaliyeti" olarak düşünemiyorum. Bu yüzden, kelimeyi dilsel düzeyde savunmak isteyen biri, beni ya bilgi-işlemin ya da **informatik**'in gerçekten aslında karşılıklı bir bilgilenme faaliyeti olduğuna ikna etmek ya da kelimenin dilbilgisel bakımdan yanlış türetilmiş olduğunu kabul etmek zorunda.

Kuşkusuz, her dil gibi Türkçe de bu tür dilbilgisel yanlışlara karşı çok tahammüllüdür. Bu yüzden dilbilgisel gerekçelerin tayin edici olması gerektiğini savunmuyorum. Başka mülahazalar, örneğin bu adda bir derneğin varlığı ve etkinliği daha baskın çıkabilir. Ama tartışmayı dil düzeyine çektiğimiz her durumda (şimdilik) kelimenin yanlış türetilmiş olduğunu teslim etmemiz gerekiyor.

Gördüğümüz gibi, şimdide kadar tartıştığımız üç örnekte, üç farklı türden gerekçeyi hesaba katmak durumunda kaldık. Birinde ucu, neredeyse insanın tabiatı hakkındaki temel kabullerimize dayanabilecek bir tartışmaya giriştik; ikincisinde dil hakkındaki genel tercihlerimiz dışında yaslanabile-

ceğimiz bir ölçüt bulamadık; üçüncüsü ise özgül bir dilbilgisi bilgisini hesaba katmamızı gerektiriyordu. Ama bu üç tür örnekten hareketle, tüketici bir tipoloji kurmaya çalıştığım düşünülmesin. Büyük bir ihtimalle, yeni örnekler üzerinde düşünmeye başlar başlamaz, şimdiye kadar hesaba katmadığımız yeni tür gerekçeler, düşünül-

mesi gereken yeni şeyler sökün edecek.

Kuşkusuz, bu çeşitliliğe, parça bölüklüğe teslim olmayı, ilkesizlikle özdeşleştirilenler olacaktır. Ama yıllar yılı, çeşitli tavırları tarif ederken başvurduğumuz tek olumlu nitelime "ilkeli" oldu. Artık, "ilkeli"nin yerine değilse de, onun yanı sıra "özenli", "titiz" gibi sıfatlarla

da nitelenebilecek tavırları denemenin zamanı gelmedi mi?

Hayatta, alınacak kararların, politik ya da bilimsel düzeyde genel birkaç ilkedan hareketle ve açıkça tanımlanmış çıkarım kuralları aracılığıyla türetebileceği bazı konular olabilir. Kelimelerle kurduğumuz ilişkinin bu konulardan biri olduğunu sanmıyorum.

STANDARTLAR ÜZERİNE

MEHMET DEMİREL

Standartlar kadar bizleri etkileyen, çoğunlukla bizim dışımızda otoriteler tarafından oluşturulan doğru ve yararlı oldukları varsayılan hemen hiçbir şey yoktur.

Oluşan standartlar arz ve talep dengelerini etkileyerek pazarların yeni şekiller almasına neden olurlar.

Çağımız bilgi çağı. Büyük küçük tüm ticari kuruluşlar, üniversiteler, devlet kurumları giderek artan ölçüde bilgisayar kullanımına yöneliyorlar. Bilgisayar kullanımı arttıkça, donanım ve yazılım alanında gelişmeler birbirini izledikçe olay karmaşıklaşıyor. Kullanıcılar belirli birkaç bilgisayar üreticisinin verdikleriyle yetinmeyip daha farklı olasılıklar arayışına giriyorlar. Bu arayışı çok yakından izleyen bilgisayar üreticileri ise, özellikle standartlar ve bunların uygulamaları alanındaki faaliyetlerini artırıyorlar.

Pazardaki kısıtlayıcı faktör genellikle teknolojik gelişme olmamaktadır. Kullanıcıların çok çeşitli gereksinimleri hemen hemen tümüyle karşılanabilmektedir. Kullanıcılar için problem veya başarı farklı donanım ve yazılımları istedikleri gibi bir arada kullanabilmeleridir. İşte bu gereksinime cevap verebilen tek olgu standardizasyonudur. Gün geçtikçe kullanıcılar

FOTOĞRAF HALUK EVGIN

Nixdorf Computer Büyük Projeler Müdürü Dr. Mehmet Demirel

"satıcıdan bağımsız olma"nın ne kadar gerekli olduğunu anlıyorlar. Bağımsızlık, dolayısıyla standardizasyon kullanıcılar için:

- İmkansız değildir. Çünkü elle-
rindeki satıcı firmalara özgü donanım, yazılım ve arabirimler tedricen standart olanlarla değiştirilebilirler.

- Ekonomiktir. Çünkü belirli bir firmanın tekelindeki pahalı arabirimlere adaptasyonlar en aza indirilebilir, masraflı yazılım değişiklikleri ortadan kalkabilir.

- Rekabete açıktır. Çünkü aynı yapı ve yetenekte daha ucuz veya

kaliteli donanım bulmak mümkün olacaktır.

- Vazgeçilmezdir. Çünkü artık farklı şirketler bile birbirleriyle bilgi alışverişi yapmak durumundadırlar..

Standart ürünlerin pazara gelmesi hem de olabildiğince hızlı gelmesi, kullanıcının gelecekteki bilgi işlem uygulamalarının ekonomikliği açısından çok önemlidir. Ayrıca ortak veri tabanları, sözcük işlem, elektronik posta gibi bilgisayar uygulamalarının yılda yaklaşık %25 arttığını göz önüne alırsak, standartlaşmakonusundaörneğin5